

Сергій ТАРАДАЙКО

ІНША ФІЛОСОФІЯ. ШОПЕНГАУЕР

Спробуймо хоч раз усім серцем відчувти, який великий, скрізь і в усьому, Шопенгауер і який малий та абсурдний його вплив!

Ф. Ніцше. Шопенгауер як вихователь



Щиро кажучи, Шопенгауеру не дуже поталанило. Про нього нечасто сьогодні згадують, а проте ця людина здійснила чи не найбільший переворот у філософії, відкривши нові шляхи... Хоча, з іншого боку, в його писаннях уже відразу помітне щось упереджене й *особисте*. Й найперше — це ставлення до тодішньої філософії та відомих її творців. Адже слід нагадати, що головна його книга, «Світ як воля й уявлення», була видана ще далекого 1819 року. Власне, тоді, коли Німеччина нарешті посіла першість у філософії. Світовою стає слава Канта, ще

працюють і Фіхте, і Шелінг, і Гегель. Але саме ці троє й викликають у Шопенгауера дуже гостре неприйняття.

Та спершу його книга залишалася, по суті, непоміченою, тим паче й подальші спроби таки привернути до себе увагу дуже довго були невдалими. Відтак у Шопенгауера з'являється тема «змови» та замовчування його праць, а відзначені вище Фіхте, Шелінг і Гегель, — які стали тоді вже класиками, — здаються йому відвертими шахраями. Неприємно (та, напевне, й непотрібно) наводити ті лайливі характеристики, що він їх роздає... Причому найбільше тут отримує Гегель.

Ясна річ, усі ці прикросці позначаються на сприйнятті Шопенгауера. Втім, якби-то йшлося лише про згадуваних осіб, адже суттєві непорозуміння ми знаходимо й стосовно беззаперечних авторитетів. У Шопенгауера це, по-перше, Кант, по-друге, Платон і, нарешті, давньоіндійська, тобто ведична, традиція. Тут інше... «У своєму головному творі «Світ як воля й уявлення» Шопенгауер надає дуже поверхове, пласке тлумачення філософії Платона та Канта»¹. Це каже Гайдегер, а йому довіряти можна. Чи ще: «Не паплюжить він лише Канта, втім,

¹ *Хайдеггер М.* Ніцше: в 2 т. — СПб.: Владимир Даль, 2007. — Т. 2. — С. 208.

анітрохи не розуміє його»¹. Таке навряд чи можливо списати на поганий характер, адже йдеться про недостатню компетентність... А це вже неприємно, тому й те, що Шопенгауер опинився немов у затінку, напевне, має підстави.

До речі, треба сказати, що «поверхове, пласке тлумачення» Платона і Канта було не спрощенням, а, радше, повертанням їхніх уявлень у потрібний для себе бік. Очевидно, це так само не дуже добре, хоч і може підказати нам дещо суттєве.

Справа в тому, що сучасне бачення будь-якого твору має засвідчити «смерть автора», коли взяти відому формулу Р. Барта. Тобто висловлюється не той, хто написав, а сама мова чи, власне, текст; але сказано це найперше про художню літературу. Та, звичайно, ще наочніше це помітно в науковому чи філософському трактаті, де предмету треба надати цілком об'єктивного й знеособленого вигляду. Так ось у Шопенгауера відчувається зовсім інше. Тут одразу помітне щось особисте й зацікавлене. Насправді воно й не дивно, бо початок XIX сторіччя — це насамперед епоха романтизму з її шануванням індивідуума, генія чи героя, що протиставляються натовпу...

Проте варто згадати значення й особистих обставин. Адже батько (заможний комерсант), аби добре підготувати собі наступника й спадкоємця, посилав зовсім юного ще хлопчину до Франції, до свого друга та партнера. Пізніше була й Швейцарія, й Бельгія, знову Франція та піврічне перебування в англійському пансіоні... Вже дорослою людиною Шопенгауер іще два роки перебуває в Італії. Це мало своїми наслідками й те, що він уже змолоду позбувся тої місцевої обмеженості, що найбільше заважає вільному баченню. Крім, ясна справа, німецької, він однаково впевнено володіє французькою, англійською, італійською. Непогано іспанською...

Хай там як, але комерція Шопенгауера не привабила, проте спадщину він отримав, і зазначена тут обставина видається дуже суттєвою. Філософія того часу (власне, так, як і зараз) існувала в університеті, в умовах іще майже середньовічних ієрархій, традицій і процедур. Окрім того, вже склалися зовсім інші порядки, стосунки найманої праці. Тому людина, яка вирішувала присвятити себе філософії, потрапляла тут у складну мережу залежностей. Навряд чи це сприяло вільному мисленню. Тож, отримавши добрий спадок і вміючи примножувати свої гроші, Шопенгауер іще й суто матеріально стає доволі незалежним. Якщо додати сюди й широке світобачення, й помітне зосередження на собі, то подальший конфлікт, який виникає з академічною філософією, не здається вже випадковим.

Але це було ще попереду. Спочатку було навчання в університеті та лекції з медицини, природничих наук, історії... Власне, звідси й розпочалося його знайомство з філософією.

Для того, щоб уявити собі тодішній її стан, якнайперше треба сказати про глибину відмінності, що відрізняла думку Нового часу від античності чи, скажімо, Середньовіччя. За минулих епох ішлося здебільшого про «буття». Чи про світ, якщо дивитися на нього з універсально-невизначеної точки зору. За Нового часу змінилася саме згадана точка зору, бо тепер уже людина стає насамперед особистістю, насамперед індивідом. А відтак і сприйматиме все навколо з особистої, тобто власної точки зору... Та, зрештою, з'ясувалася дивна річ. Адже виходило, що людина бачить у світі те, що бачить, а не те, що насправді. Й саме це слово «насправді» виглядає дуже наївним, адже нам не під силу зазирнути за власне бачення.

¹ Там само. — Т. 1. — С. 109.

Тож яким є цей світ «насправді» й чи є він узагалі (!), ці питання чи не безглузді... Хай там як, але філософія того часу виходила з індивіда.

Можна висловити припущення, що саме такі мотиви й підштовхнули Шопенгауера до захоплення філософією. Його, людину справді розвинену й норавливу, що найвище цінувала свою свободу, мала глибоко зацікавити та привабити ця позиція. Що виходити треба з боку суб'єкта. Що світ є лише нашим «уявленням».

І, звісно, не випадково ця теза стає початком у побудові вже його власної філософії: «Die Welt ist meine Vorstellung». Отже: «Світ є моїм уявленням»¹.

Однак це визначальне, здається, положення не було для Шопенгауера ключовим і виконувало службову, по суті, роль. Адже будь-яке наголошення на тому, що світ є нашим уявленням або ж явищем (*Erscheinung*), як у Канта, повертати нас до питання, *що саме* стоїть за тим явищем або уявленням. І нехай зазирнути туди не можна. Це питання потрібно ставити, бо звідси поставатиме й розуміння всього буття. За Кантом, ота зворотня сторона світу недосяжна, це славетна «річ у собі»; саме тут і розпочинається Шопенгауер. Адже він якраз і пробує прорватися крізь уявлення, називаючи його лише «завісою Майї», давньоіндійської богині, яка створює світ ілюзій.

Але те, що ми бачимо, ніколи не залишається відчуженим і постійно ніби підтримується свідомістю. Більше того, саме цей мотив усвідомлення й надає тим уявленням очевидності й достовірності. Недаремно ж існує вислів: «довіряти своїм очам». Уже звідси й випливало переконання, що на довіру заслуговує лише те, що дається нам у живому й безпосередньому сприйнятті. Тож усе, що перебуває за межами цього бачення, тобто світ у реальному його стані, видається сферою здогадок і припущень...

Отже, треба було й надалі виходити зі свого внутрішнього досвіду — проте спробувати відкрити тут основу всього буття. Власне, такою й постала проблема, що надихнула Шопенгауера. Звичайно, за класичними канонами, де внутрішнє й зовнішнє протиставлені, це завдання розв'язати не можна. Саме звідси й народжується рішення, що підриває всю класичну філософію... Треба взяти такий об'єкт, який поєднує в собі й внутрішнє, й зовнішнє, чи, скажімо, такий об'єкт, який одночасно був би й суб'єктом. Але що це таке? Моє власне *тіло*. З одного боку, його можна сприймати серед інших об'єктів. Але, крім того, це достатньо своєрідний, один-єдиний об'єкт, який я можу відчувати ще й зсередини.

Тоді можемо говорити, що моє тіло — це й «уявлення», й «річ у собі». Коли дивитися на нього серед інших об'єктів — «уявлення»; відчуваючи його внутрішньо — «річ у собі». Тож існує «річ у собі» (хоч одна!), що заперечує думку Канта про цілковиту свою закритість. І вона виявляється не тільки досяжною, ця річ є найближчою й найвідкритішою для мене. Власне тіло!.. Треба визнати, що згадана побудова була, певне, найцікавішою серед ідей Шопенгауера. Саме тут, у царині тіла, й відбулося те відкриття, що змінило всю майбутню філософію...

По суті, необхідно було виявити природу свого внутрішнього стану, свого тіла (коли сприймати його зсередини). На думку Шопенгауера, це *воля*. Й нехай тут охоплюється безліч окремих явищ — і фізіологічних процесів, і потягів, і бажань, і сильних емоцій... За ними стоїть одне могутнє начало, згадана «воля». Й головне в її природі — це повна самодостатність і безперечна *несвідомість*. Але

¹ Шопенгауер А. Собрание сочинений: в 6 т. Т. 1. — 2-е изд., исп. — М.: Республика; Дмитрий Сечин, 2011. — С. 18.

звідси випливало дещо таке, що відразу кидало виклик усій західній цивілізації (!). Бо мила для Заходу й така, здавалося б, очевидна «розумна» природа людини поставала суто вторинною й похідною...

Більше того, Шопенгауер іде ще далі. Коли справді вважати, що тіло виявляється тою річчю, де ми здатні дістатися суті, то чому б не припустити, що при цьому відкривається й сутність усього світу? Тобто воля — це не тільки природа тіла, це й основа всього буття. Причому знову ж таки нерозумна... Для західної традиції тут і справді виникала дуже відчутна загроза, бо здавна (починаючи ще з античного «логоса» й аж до Гегеля) ця культура наполягала на розумній основі світу. Таким чином, у Шопенгауера позначався, може, найбільший поворот у філософії.

Та варто наголосити, що вихідними для нього були саме мотиви тіла. До речі, певну підказку він отримав у книзі французького лікаря та філософа Кабаніса «Співвідношення між фізичним і моральним началом у людини». Зауважимо, що класична західна думка протиставляла тілесність і свідомість (як у випадку ще «тіла» й «душі»). Згадаймо про дві «субстанції» Декарта. Так ось у Кабаніса йшлося про те, що ці начала тісно пов'язані, більше того, саме тілесність є, безумовно, визначальною. Подібне бачення дуже вплинуло на Шопенгауера. Пізніше він уже прямо називає саме Канта й Кабаніса (!) «моїми попередниками»¹. Це багато чого варте...

Проте ще важливіше, певне, згадати про послідовників, адже тільки завдяки їм і визначається впливовість. І найперше — це, звісно, фігура Ніцше. Його значення для сучасної думки незаперечне, й підкреслюємо, що Ніцше називає Шопенгауера «моїм великим учителем»². А тому ніби підхоплює ключові його знахідки й, зокрема, мотиви тіла, що визначає нашу свідомість. Отже: «Розуму більше у твоїй плоті, ніж у твоїй вищій мудрості». Чи таке: «Творча плоть створила собі дух, як опору свого жадання»³.

Спочатку можна сказати, що для Ніцше тема тілесності не головна, хоча, звичайно, це не так. Адже західна думка здавна передбачала, що «дух» або «розум» є чимось, по суті, самодостатнім. Отже, варто було зауважити,

що вони пов'язані з тілом, як одразу виявлялося — це дещо досить умовне. Власне, звідси вже випливало й знамените «Бог помер». І тоді відкривалося, що саме наша тілесність є підґрунтям у розумінні буття... Це підтверджує коротка формула Сартра:

«Позаду тіла немає нічого»⁴.

Саме тіло й відкрило для Шопенгауера «волю». Неважко помітити: вже будова тілесності ніби втілює в собі найістотніші наші потяги і бажання. Тож: «Ось чому органи тіла мають цілком відповідати головним бажанням (*Hauptbegehren*), в яких виявляє себе воля, мають бути їхнім наочним виявом: зуби, горло й кишковий канал — це об'єктивований голод; геніталії — це об'єктивований статевий потяг»⁵. Але, розкривши природу нашого тіла, Шопенгауер і справді йде

¹ Там само. — Т. 4. — С. 62.

² Ніцше Ф. По той бік добра і зла; Генеалогія моралі. — Львів: Літопис, 2002. — С. 189.

³ Ніцше Ф. Так казав Заратустра; Жадання влади. — К.: Основи, 2003. — С. 34.

⁴ Сартр Ж.-П. Буття і ніщо. — К.: Основи, 2001. — С. 435.

⁵ Шопенгауер А. Собрание сочинений... Т. 1. — С. 105.

значно далі й поширює свої висновки на світ, якщо брати його в цілому. Тобто бачить у тій-таки «волі» й основу світу.

Звичайно, він усвідомлює, що це тільки його сміливе припущення, тож ніби виправдовується, що діє за принципом «аналогії», й називає тіло людини «ключем» у розумінні всього буття...

Та, звісно, цей аргумент є не надто переконливим. Але треба згадати, що філософа змолоду ще привабляло природознавство, саме тут і вбачає він аргументи, які здаються йому надійними. Найперше він упевнений, що наука лиш описує суто зовнішню сторону різних явищ і не бачить їхню природу. Насправді ж у будь-якому процесі вирує потужна *життєва сила*. Звичайно, це саме «воля», й постає вона в інстинктах і рефлексах, у нестримному русі всього живого, в електричних і магнітних явищах, у чому завгодно...

Проте найбільший інтерес у Шопенгауера викликає *сила тяжіння*. Це й не дивно. Тут ідея щодо подібності бажання й відомих природних явищ є, напевне, найпрозорішою. Крім того, згадана сила визначає чи не підґрунтя нашого світу й ніби показує щось єдине в основі всього буття. Й, нарешті, земне тяжіння дуже помітне. На відміну від інших явищ, які відомі, швидше, з підручника, — тяжіння знайоме кожному з якнайближчого досвіду.

До речі, не враховуючи цю тему Шопенгауера, не можна пояснити й природу «духу тяжкості» Ніцше, досить важливого його мотиву. Наприклад: «А коли я побачив свого демона, то збагнув, що він серйозний, ґрунтовний, глибокий, урочистий; це був дух тяжкості — завдяки йому все падає вниз»¹. Уже не вперше, хоч-не-хоч, але доводиться посилатися на Ніцше. Це, звісно, не випадково. Він і справді багато що запозичив у Шопенгауера й додумав основні його положення до кінця. Коли виходити саме з тіла, слід зазначити, що воно надто залежне від умов існування. Й хоча ми здатні пристосуватися й пом'якшити цю залежність, одна з тих умов анітрохи нам непідвладна. Це, звичайно, сила тяжіння. Тут у Ніцше трапляється на диво цікавий образ:

«Угору — всупереч духові, що тяг мене донизу, в безодню, всупереч духові тяжкості, моему демонові й смертному ворогові.

Угору — хоча він сидів на мені, напівкріт, напівкарлик...»². Але зараз уже помітно, що сила, яку відкрив Шопенгауер, ота «воля», — надто ворожа й небезпечна для людини. Причому її сліпа й нерозумна природа ще більше загострює цю небезпеку...

Правду кажучи, Шопенгауеру й самому не до вподоби його знахідка. Бо могутня світова «воля» може не тільки виявлятися в людині, а й владно на неї тиснути. — Саме звідси, приміром, і біль, і страждання. — При цьому варто зазначити, що західна думка завжди виходила з активної ролі суб'єкта, тому становище, де людина не стільки діє, скільки й справді зазнає тиску, — видавалося доволі незвично й неприємно.

Коли вийшла найголовніша його книга, Шопенгауеру лише тридцять, але він анітрохи не сумнівається в епохальності свого вчення. Й напевне вже відчуває своє покликання: це, звичайно ж, філософія... Втім, одна справа — відчувати своє покликання й, зовсім інша — справді набути певного статусу. Причому загаль-

¹ Ніцше Ф. Так казав Заратустра... — С. 41.

² Там само. — С. 159.

новизнаного... Для цього підходив єдиний шлях: університет. Адже кілька років тому Шопенгауер і сам іще вчився, слухав лекції Фіхте і Шляйєрмахера. Й, напевне, згаданий шлях уявлявся йому природним.

Отже, зрештою, він і справді потрапляє в університет, але лишається там недовго й чи не відразу звільняється. Що саме відбувалося, ми не знаємо, та деякі вже пізніші його висловлювання багато що дають змогу пояснити. Він вживає такі сполучення, як «університетська філософія» чи, приміром, «професори філософії», й описує ці предмети з іронією і глибокою зневагою. Уже тут одразу помітно: його стосунки з «університетською філософією», м'яко кажучи, не склалися...

Й наголошуємо, це випадки вже не проти певних осіб, а проти певних суспільних явищ. І, схоже, подібна тема набуває для Шопенгауера великого й принципового значення. Недаремно ж їй окремо присвячено цілий трактат, який так і називається: «Про університетську філософію».

Звичайно, тут усе ще багато роздратування щодо відомих сучасників, уже згаданих на початку, та, звісно, найцікавішим є загальне бачення справи. Для кращого розуміння треба сказати, що в освіті тодішньої ще Німеччини все вирішувала держава і християнство вважалося «державною релігією». Напевне, це найбільше позначалось на викладанні філософії (з її схильністю до світоглядних уявлень). І траплялися такі випадки, коли люди втрачали своє місце в університеті за висловлювання думок, які заперечували релігію. Вже знаючи про характер і вчення Шопенгауера — нехай прямо й не дотичне до релігії, — можна стверджувати: ці порядки йому навряд чи подобались.

Отже, найбільша, на його думку, біда в «університетській філософії» — це надмір опіки з боку держави. Й добре б іще, коли йшлося тільки про зміст усього навчання. Бо держава ще й добирає викладачів і до того ж їх утримує. Звичайно, вони одразу потрапляють у залежність і виявляються такими собі державними службовцями. Та варто не забувати, що філософія, починаючи від античної давнини, постала справою *вільних* і незалежних людей. А відтак у Шопенгауера найперше йдеться про шкоду, «що її філософія як професія завдає філософії як вільному пошуку істини»¹.

І найбільше його дратує саме платня, бо, звісно ж, отримуючи гроші, вже не можна бути по-справжньому вільним. Але тут якраз і місце нагадати, що самому філософу чи вдалося, чи пощастило бути справді незалежною й забезпеченою людиною. Безперечно, в університеті його цікавила не платня. Це великою мірою й давало змогу йому підняти таке питання... Недаремно ж «університетська філософія» не сприймається ним інакше, ніж «прибуткова» й «заробітчанська». До речі, згадана тема була не дуже новою й тим більше не особистою. Порушують її ще Сократ і Платон, які висміювали софістів. Адже ті заробляли на викладанні своєї порожньої премудрості й прикривали власне невігластво пихатістю й неймовірним апломбом. Отже, ця ситуація ніби знову повторюється...

Та нині Шопенгауер уже не стільки насміхається, скільки жорстко й відверто зневажає це заробітчанство на філософії. Й багато що йому закидає. Й невігластво, й невміння ні мислити, ні писати, й кумівство, й запобігливе прислухан-

¹ Шопенгауер А. Собрание сочинений... Т. 4. — С. 106.

ня до начальства. Тож уявляється достатньо нікчемна постать. Ота, буквально, «маріонетка, що всілася на кафедрі»¹.

Ця тема може здатися другорядною й, по суті, біографічною, та саме такі мотиви й відкрили для Шопенгауера доволі важливу річ... Адже справді, відкидаючи щось одне, треба висунути щось інше. Тому ніби на противагу всім опонентам і виникає така постать, як *істинний* або *справжній* філософ. І нехай він описаний ще вкрай умоглядно, головне тут усвідомити проблему. Бо згадаймо, що філософія за самою своєю суттю — справа вільної людини. Тому й з'являється запитання. Чи можлива філософія за доби, коли будь-яка суспільна діяльність є професійною? Їй ведеться лиш у певних інституціях, отже, надто регламентована.

Шопенгауер, як уже зрозуміло, не сприймає таку підміну. При цьому він упевнений, що справжня філософія не зникне, бо потреба нею займатися виявляється у самій природі людини. Це таке собі «метафізичне почуття». Проте дається воно не кожному й, головне, має з'єднатися з якнайбільшою свободою й незалежністю.

Питання про філософію постає тепер у формі запитання про натуру самого філософа. Не дивно, що наслідуює й загострює ці мотиви знову Ніцше.

Тут одразу можна згадати про третю частину його «Невчасних міркувань», яка має назву «Шопенгауер як вихователь». Отже, Ніцше згодний з умовами для зростання філософа. Чи навіть і «філософського генія». Й серед іншого, це «жодної необхідності заробляти на хліб, жодного стосунку до держави, словом, свобода і ще раз свобода»². Це, звісно ж, тези самого Шопенгауера. Та, певне, значно сильнішими були впливи не поглядів, а насамперед особи, самої *постаті* Шопенгауера... «Філософ важить для мене рівно стільки, — каже Ніцше, — наскільки він може бути прикладом»³.

І виходило, що вчинок або позиція вагоміші за погляди й міркування. Неда remotely він і в цьому наслідуює свого «вихователя»: «Бо ось у чому істина: я покинув будинок учених, ще й грюкнув за собою дверима»⁴. Зазначимо, що, говорячи про «філософа», Ніцше жорстко протиставляє його «вченому». Вони справді на диво різні, за вдачею, за здібностями, за способом існування. Знову ж ідеться про натуру. «На жаль, Шопенгауер нічим так не образив тих численних учених, як своєю неподібністю до них»⁵.

Але, напевне, постане й сумнів: а чи варто надавати такого значення чомусь явно приватному й особистому? Чи не буде це аж надто суб'єктивно? Для відповіді, звичайно, треба знову згадати греків, адже то була не просто початкова доба філософії. Ця дуже рідкісна справа з'явилася тут як *така*. Вже потому, за пізніших епох, її тлумачили на догоду своєму часу і вважали чи «наймицкою богослов'я», чи «наукою», чи «революційним ученням». Проте варто повторити, що з'явилася вона саме в античному світі, тому суть її визначалася саме там. І прикметно, що слово «філософ» у греків означало таку людину, яка, швидше, вирізнялася не вченням, а самою поведінкою та способом існування. Це бачення

¹ Там само. — Т. 4. — С. 113.

² Ніцше Ф. Повне зібрання творів у 15 т. Т. 1. — Львів: Астролябія, 2004. — С. 343.

³ Там само. — Т. 1. — С. 292.

⁴ Ніцше Ф. Так казав Заратустра... С. 129.

⁵ Ніцше Ф. Повне зібрання творів... Т. 1. — С. 343.

давньогрецької (тож і будь-якої) філософії відстоює П'єр Адо, наполягаючи, «що філософський дискурс є частиною способу життя»¹.

Та відмінність у способі життя, до того ж у традиційному суспільстві, це звільнення від усталеного порядку. Власне, звідси й виникатиме незвичне *філософське* бачення світу. Тобто приклади Шопенгауера і Ніцше не тільки не виняткові, вони суттєві й дуже природні. Та й навіщо шукати приклади? Згадаймо хоч і нашого Сквороду: «Світ ловив мене, але не спіймав».

А втім, у Шопенгауера все значно складніше. Він одразу висловлює не лише свою незалежність, але й бажання відсторонитися від усієї філософії свого часу (!). Може, цим і визначається його роль. Адже йдеться про добу, коли Гегелю, здавалося, немає рівних, і ніхто не міг і подумати, що насправді його часи вже минули. Що при цьому завершилась і велика традиція, власне, класичної філософії. Тобто саме Шопенгауер є *першим*, у кого склалося зовсім інше бачення справи...

Та, звісно ж, як і будь-яка людина, що з'явилася на межі, він є надто суперечливим, адже має поєднати в собі старе та нове. Це найперше помітно, коли мова йде про «систему». Шопенгауер упевнений, що все його вчення — це саме філософська система, проте, з іншого боку, подібна будова думки притаманна для класичного, вже вичерпаного бачення. До речі, така будова, власне, класичної думки була знову пов'язана з ув'язненнями про розумний устрій буття; це начебто підтверджувала й наука, що розглядала закономірну природу світу. Відтак і філософське його тлумачення мало бути логічним і послідовним. Отже, саме «системою».

Та маємо нагадати, що Шопенгауер описує світ як «волю», дещо суто стихійне і нерозумне. Напевно, на цій основі його «система» вже від початку була приречена. — Прикметно, що, скажімо, для Шпенглера він «останній великий систематик»². Але насправді його система руйнувалася при самому своєму створенні, бо, відкривши світову «волю», Шопенгауер уже тільки й думає, щоб хоч якось її позбутись — у пізнанні, в естетиці, в аскетичному подоланні своїх бажань...

Отже, багато хто закидає йому відверту непослідовність. Однак, певне, краще казати про подолання вже зазначеного «класичного» стилю мислення. Для нього характерна була присутність єдиного й визначального *принципу* (це відгук іще божественного творіння). Схожу роль у Шопенгауера виконує його «воля». Та на цьому подібність і вичерпується, бо класичне розуміння не тільки застосовує той принцип, але, по суті, саме на ньому й будується. Тим часом у Шопенгауера, що справді вважає «волю» початком усього світу й головною своєю знахідкою, надалі всі зусилля спрямовані на звільнення (припустімо, що це можливо) з-під її впливу.

Складається зовсім інша, *сучасна* манера мислення. Ці відмінності старого («класичного») і нового значно виразніше постають у теперішньому, вже зрілому стані. Й найкраще цю різницю відобразили Дельоз і Гваттарі. Класична будова думки показана ними в образі «дерева» з єдиним і коренем, і стовбуром. Уже звідси відбуваються розгалуження на безліч окремих гілок, але починається все, зазначимо, з єдиного кореня (згадаймо «принцип»).... Аби визначити сучасну, цілком інакшу будову мислення, Дельоз і Гваттарі застосовують образ іншого кореня — нескінченно розгалуженого вже відразу, типу грибниці. Це славнозвісна «ризом». По суті, вона не має головного й домінуючого начала.

¹ Адо П. Що таке антична філософія? — К.: Новий Акрополь, 2014. — С. 13.

² Шпенглер О. Закат Європи. — Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. — С. 445.

Таким чином, у Шопенгауера позначена вже сучасна будова думки. Тобто, відкривши світову «волю», він одразу намагається від неї звільнитись. Якщо знову вживати мову Дельоза й Гваттарі, це рухи «лініями вислизання». (До речі, дещо подібне відбувається й тоді, коли філософу не вдається прижитися в університеті.)

Тим часом його книга залишається й надалі непоміченою. Тому він оприлюднює вже другий її том, в якому зібрані доповнення до першої книги зі збереженням її структури. Шопенгауер явно прагне привернути-таки увагу до свого твору, бо з моменту його видання минула вже чверть століття. Тож обидва томи друкуються разом. Але відгуку знову немає — мовчанка... Втім упевненість у собі ще не зраджувала філософа, й нарешті з'являється його праця, що прямо вже не стосується першої книги. Так само двотомна «*Parerga* й *Paralipomena*», грецькою — це «доповнення» та «додатки». Сама назва нашттовує на припущення, що це знову коментарі до «системи», бо «додатки» передбачають якусь основу, до якої щось і має додаватися. Проте йшлося не про це.

Слово «додатки» може вказувати й на те, що раніше не розглядалося. Тут і справді постало багато тем, які не вписувались у створену вже систему, хоч і цікавили Шопенгауера. До речі, саме тут, у «*Parerga*» ми знаходимо трактат «Про університетську філософію». При цьому будова нового твору була вільною та строкатою й складалася з окремих есеїв і фрагментів.

Окрім того, цікаво, що філософії (принаймні в її звичному розумінні) було присвячено не так уже й багато сюжетів. Адже більше йшлося про речі, що, здавалося, не стосуються філософії (насамперед у другому томі твору). Наприклад: «Афоризми життєвої мудрості», «Психологічні нотатки» чи, скажімо, «Про жінок». Отже, маємо саме «ризому», без якогось єдиного й визначального кореня. «Це, можливо, одна з найважливіших характеристик ризоми — завжди виступати у множині»¹.

Та варто згадати, що руйнування класичної форми думки відбувалося не лише завдяки відмові від якогось одного принципу. Бо філософу довелося ще й виходити, «вислизати» з академічного світу й, публікуючи нову книгу, він одночасно звертається до нового, не «наукового» читача. Саме звідси, власне кажучи, й починаються певні зрушення. Його, зрештою, помічають. Але це розмежування з «університетською філософією» й надалі зумовлює його місце і сприйняття, не стільки біля філософів (особливо в академічному розумінні), скільки біля письменників. І найперше згадаймо про Борхеса, що «був захопленим читачем Шопенгауера»².

До речі, всі його твори були відзначені рисами ще й безсумнівного письменницького таланту. Втім і тут у Шопенгауера знайома вже суперечка з «університетською філософією», бо власні його праці, добре написані й прозорі для сприйняття, дозволяли йому закидати «професорам» їхню нудну манеру писання, коли штучна термінологія тільки приховує порожнечу. Хай там як, а «палкий і прозорий у своїх висновках Шопенгауер»³ і в цьому відрізнявся від опонентів. Словом, починаючи з основної своєї знахідки, тобто «волі», й упродовж усього життя він уникає, звільняється, вислизає, відрізняється... Та саме завдяки цьому й прокладає нові шляхи.

м.Запоріжжя

¹ Делез Ж., Гваттарі Ф. Тысяча плато: Капитализм и шизофрения. — Екатеринбург: У-Фактория; М.: Астрель, 2010. — С. 22.

² Борхес Х.Л. Алеф: Прозові твори. — Харків: Фоліо, 2008. — С. 438.

³ Там само. — С. 170.